

Issue 2

Volume

19

วารสาร ไทยศึกษา

Journal of Thai Studies
ปีที่ 19 ฉบับที่ 2 ธันวาคม 2566

Institute of Thai Studies, Chulalongkorn University

Mhai Proverbial, U-phaipak and Phiphitpak Poems: The Relationship between Proverbial Poems in *Vajirayanna Viset* and the creation of modern civil servants during the reign of King Rama V¹

Submitted date:

21 November 2022

Revised date:

31 January 2023

Accepted date:

21 July 2023

Chananchida Boonhor²
Pattama Theekaprasertkul³

Abstract

Background and objective (s): To study Thai didactic texts, most researchers agree that the *Mhai proverbial, Phiphitpak and Uphaipak poems*, which were published for the first time in the *Vajirayanna Viset*, contain doctrine about admonishing or teaching ethics to ordinary citizens. In addition, a meeting of elite poets to compose poetry during the reign of King Rama V was probably just an entertaining activity among poets. However, in dissemination and social contexts, the researcher noticed that the composition of the poems more than likely had a specific group of readers. Moreover, the three poems may have played a greater role in teaching morals and ethics to citizens. Therefore, this study aimed to study the concepts and teachings of the *Mhai proverbial, Phiphitpak and Uphaipak poems* and the relationship between the content and the social context to enhance the knowledge of the history of Thai didactic literature during the reign of King Rama V.

¹This article is a part of the Dissertation entitled "The Didactic Poetry from the Reign of King Rama V until the 1932 Siamese Revolution: The Teachings in the Social Context after the Arrival of Western Influence".

²Doctoral student, Department of Thai, Faculty of Arts, Silpakorn University, email: c.boonhor@gmail.com

³Assistant Professor, Dr. Department of Thai, Faculty of Arts, Silpakorn University

Methodology: The researcher used literary data with sociocultural context data to demonstrate the relationship between the proverbial poems in *the Vajirayanna Viset* and Thai society during the reign of King Rama V.

Main result: Elite poets who played a role in national affairs and education during the reign of King Rama V jointly composed proverbial poems to persuade a group of readers, namely government officials, to be representatives of the state, coordinate with the people and help support the country to be more stable. Based on the dissemination of the content in *the Vajirayanna Viset*, which collected most of the writings on the learning of various Western technologies to be adapted for the modernization of the administrative system, one could make an assumption that the presentation of the teachings of civil servants in the proverbial poems should have been part of learning about Western culture applied to the elites and officials who were members of the Phra Vajirayana Royal Library. Concepts and teachings from *the Mhai proverbial, Phiphitpak and Uphaiapak poems in the Vajirayanna Viset* reflected that characteristics of modern civil servants should consist of 1) recognition of the importance of education and self-development as knowledgeable civil servants suitable for their positions in government service, 2) a change in the image from elites with superior power over the people to graceful, polite and benevolent elites to the subordinates according to civilization characteristics and 3) open-mindedness and the ability to work with others in harmony and unity. The reign of King Rama V was a time when the full-time working system was applied to the bureaucratic system while modern civil servants were still expected to be honest and loyal to the traditionally idealized monarchy.

Relevance to Thai Studies: This research expands the scope of knowledge about the study of didactic literature and worldviews among the Thai elites during the reign of King Rama V to enhance an understanding of the role of poetry writing gathering activity in the society of King Rama V, which was a turning point of literary history and Thai social context.

Conclusion: The composition of the *Mhai proverbial*, *Phiphitpak* and *Uphaipak* poems in the *Vajirayanna Viset* was not just an entertaining activity for the elite poets conveying ethical teachings to ordinary citizens, but was also the process of creating works to reveal the relationship between literature and society where the elite poets jointly defined the roles and duties of modern civil servants during the process of changing the administrative structure of the country. Moreover, the Western concepts of science that were introduced to Thai society also affected the process of text composition, such as the establishment of the Phra Vajirayana Royal Library of the elites based on the club's characteristics, job creation through focus group discussions to exchange ideas and evaluate values, and book publication to disseminate teaching concepts among the members.

Keywords: didactic literature; modern civil servants; Thai society during the reign of King Rama V

โคลงสุภาพสัทใหม่ โคลงอุภัยพากย์ และ โคลงพิพิธพากย์: ความสัมพันธ์ระหว่างโคลงสุภาพสัทในหนังสือวชิรญาณวิเศษกับ การสร้างข้าราชการแบบใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5⁴

Submitted date:

21 November 2022

Revised date:

31 January 2023

Accepted date:

21 July 2023

◆ ชนัญชิดา บุญเหาะ⁵
ปัทมา ติ่มประเสริฐกุล⁶

บทคัดย่อ

ภูมิหลังและวัตถุประสงค์ : ในการศึกษาประวัติศาสตร์วรรณกรรมคำสอน ผู้ศึกษาส่วนใหญ่มีความเห็นว่า *โคลงสุภาพสัทใหม่ โคลงอุภัยพากย์ และโคลงพิพิธพากย์* ซึ่งพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกในหนังสือวชิรญาณวิเศษ มีแนวคิดคำสอนเกี่ยวกับการให้คติเตือนใจหรือสอนจริยธรรมแก่พลเมืองทั่วไป อีกทั้งการประชุมกวีชนชั้นนำในสมัยรัชกาลที่ 5 เพื่อแต่งกวีนิพนธ์ก็น่าจะเป็นเพียงกิจกรรมบันเทิงผ่อนคลายอารมณ์ในหมู่กวีเท่านั้น แต่ปัจจัยด้านการเผยแพร่และบริบทสังคมทำให้ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า การสร้างสรรค์โคลงสุภาพสัทดังกล่าวน่าจะมีกลุ่มผู้อ่านเฉพาะกลุ่มและโคลงสุภาพสัททั้ง 3 เรื่องน่าจะมีบทบาทมากกว่าการสอนคุณธรรมจริยธรรมแก่พลเมือง บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดคำสอนของ*โคลงสุภาพสัทใหม่ โคลงอุภัยพากย์ และโคลงพิพิธพากย์* และความสัมพันธ์ระหว่างตัวบทกับบริบททางสังคมเพื่อช่วยต่อเติมความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์วรรณกรรมคำสอนไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 ให้ชัดเจนขึ้น

ระเบียบวิธีวิจัย: ผู้วิจัยใช้ข้อมูลทางวรรณคดีศึกษาร่วมกับข้อมูลด้านบริบทสังคมวัฒนธรรมเพื่อแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างโคลงสุภาพสัทในหนังสือวชิรญาณวิเศษ กับสังคมไทยสมัยรัชกาลที่ 5

⁴บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิตเรื่อง “วรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยกรองสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475: คำสอนในบริบทสังคมหลังรับอิทธิพลตะวันตก” โดยมีผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปัทมา ติ่มประเสริฐกุล เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา

⁵นักศึกษาระดับปริญญาตรีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

⁶ผู้ช่วยศาสตราจารย์,ดร. ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ผลการวิจัย/ ผลการศึกษา: กวีชนชั้นนำสยามในสมัยรัชกาลที่ 5 ร่วมกันประพันธ์โคลงสุภาสิตโดยมีจุดประสงค์เพื่อกล่อมเกลากลุ่มผู้อ่าน คือ ข้าราชการในรัชสมัย ให้เป็นตัวแทนของรัฐประสานความร่วมมือกับราษฎรและช่วยสนับสนุนการสร้างบ้านเมืองให้มั่นคงขึ้น การเผยแพร่ตัวบทในหนังสือวรรณคดีพิเศษ ซึ่งรวบรวมงานเขียนส่วนใหญ่เกี่ยวกับการเรียนรู้วิทยาการต่าง ๆ ของตะวันตกเพื่อปรับใช้ในการปรับปรุงบ้านเมืองให้ทันสมัย ทำให้เชื่อมโยงได้ว่า การนำเสนอแนวคิดคำสอนข้าราชการในโคลงสุภาสิตก็น่าจะเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้วัฒนธรรมตะวันตกเพื่อปรับประยุกต์ใช้ในหมู่ชนชั้นนำและปฏิบัติหน้าที่ราชการ ซึ่งเป็นสมาชิกหอพระสมุทวชิรญาณด้วย แนวคิดคำสอนจาก*โคลงสุภาสิตใหม่ โคลงอุภัยพากย์* และ*โคลงพิพิธพากย์* ในหนังสือวรรณคดีพิเศษ สะท้อนให้เห็นว่า คุณลักษณะของข้าราชการสมัยใหม่ควรประกอบไปด้วย 1) การเห็นความสำคัญของการศึกษาและพัฒนาตนเองเป็นข้าราชการที่มีความรู้เหมาะสมกับตำแหน่งหน้าที่ในราชการ 2) การปรับเปลี่ยนภาพลักษณ์จากขุนนางที่มีสิทธิเหนือประชาชนอย่างชัดเจนเป็นข้าราชการผู้มีบุคลิกภาพที่สง่างาม สุภาพและมีเมตตาต่อผู้ใต้ปกครองตามลักษณะของอารยชน และ 3) การมีใจกว้างและทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยความปรองดองสามัคคี เนื่องจากในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นช่วงที่เริ่มนำระบบการทำงานแบบเต็มเวลาในออฟฟิศหรือสำนักงานมาใช้ในระบบราชการ ขณะเดียวกัน ข้าราชการสมัยใหม่ก็ยังคงต้องมีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ตามอุดมคติแบบเดิมอยู่ด้วย

ความเกี่ยวข้องกับไทยศึกษา: บทความวิจัยนี้ช่วยขยายขอบเขตความรู้เกี่ยวกับการศึกษาวรรณกรรม คำสอนและโลกทัศน์ของชนชั้นนำไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 ทำให้เข้าใจบทบาทของกิจกรรมการประชุมแต่งกวีนิพนธ์ที่มีต่อสังคมสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นยุคหัวเลี้ยวรอยต่อของประวัติศาสตร์วรรณกรรมและบริบทสังคมไทย

บทสรุป: การสร้างสรรค์*โคลงสุภาสิตใหม่ โคลงอุภัยพากย์* และ*โคลงพิพิธพากย์* ในหนังสือวรรณคดีพิเศษมิใช่เพียงกิจกรรมบันเทิงผ่นคลายอารมณ์ของกวีชนชั้นนำและการถ่ายทอดคำสอนจริยธรรมแก่พลเมืองทั่วไป แต่กระบวนการสร้างผลงานแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคม เมื่อกวีชนชั้นนำได้ร่วมกันกำหนดบทบาทหน้าที่ของข้าราชการยุคใหม่ ในช่วงดำเนินการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการบริหารราชการแผ่นดิน นอกจากนี้ แนวคิดวิทยาการแบบตะวันตกที่เข้ามาในสังคมยังมีผลต่อกระบวนการสร้างสรรค์ตัวบท เช่น การรวมกลุ่มจัดตั้งหอพระสมุทวชิรญาณในหมู่ชนชั้นนำตามลักษณะสโมสร การสร้างงานโดยการสนทนากลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประเมินคุณค่า ตลอดจนการพิมพ์หนังสือเพื่อเผยแพร่แนวคิดคำสอนในระบบสมาชิก

คำสำคัญ: วรรณกรรมคำสอน; ข้าราชการสมัยใหม่; สังคมไทยสมัยรัชกาลที่ 5

♦ บทนำ ♦

โคลงสุภาษิตพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในหนังสือวรรณวิเศษ มีทั้งหมด 3 เรื่อง คือ *โคลงสุภาษิตใหม่* พระราชนิพนธ์ร่วมกับพระบรมวงศานุวงศ์เมื่อ พ.ศ.2420 ขณะที่พระองค์เสด็จแปรพระราชฐานอยู่ที่พระราชวังบางปะอิน ส่วน*โคลงอุภัยพากย์* และ*โคลงพิพิธพากย์* แต่เดิมใช้ชื่อว่า*โคลงว่าด้วยของสิ่งเดียว* และ*โคลงว่าด้วยของสองสิ่งที่แตกต่างกัน* พระราชนิพนธ์ร่วมกับพระบรมวงศานุวงศ์และกลุ่มเสนาบดีข้าราชการเมื่อ พ.ศ.2423 และพ.ศ.2427 โคลงสุภาษิตทั้ง 3 เรื่องมีลักษณะการประพันธ์ที่คล้ายคลึงกัน คือ เป็นการแต่งโคลงสุภาพหรือโคลงกระทุ้งแสดงความคิดเห็นตามหัวข้อการประพันธ์ ซึ่งโจทย์ส่วนใหญ่เป็นกระทุ้งคำพระราชทาน เช่น ความซัง ความเพียร ความเกียจคร้าน ความอาย ฯลฯ โจทย์บางหัวข้อเป็นคำคู่ตรงข้ามหรือคำที่มีความสัมพันธ์กัน เช่น ความกล้า ความสุภาพ ความรักใคร่, ศัพท์ชาวซ้าย, ศัพท์กว้างแคบ, ศัพท์สว่างมืด

โคลงสุภาษิตใหม่ *โคลงอุภัยพากย์* และ*โคลงพิพิธพากย์* พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกเป็นรายสัปดาห์ในหนังสือ*วรรณวิเศษ* ตั้งแต่พ.ศ.2429 หลังจากนั้น โคลงสุภาษิตทั้ง 3 เรื่องยังได้รับคัดเลือกจากกรมการหอพระสมุดสำหรับพระนครให้รวมเล่มพิมพ์ซ้ำอีกหลายครั้ง เช่น *โคลงสุภาษิตใหม่* ได้รับการพิมพ์รวมเล่มที่สมบูรณ์ครั้งแรก คือ ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 3 เมื่อ พ.ศ.2463 ในการพิมพ์ดังกล่าว สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงตั้งชื่อเรียกสุภาษิตอีกชื่อหนึ่งว่า *โคลงสุภาษิตเจ้านาย* ทั้งนี้ในปัจจุบัน มีดาราบางเล่มนำมาพิมพ์ซ้ำและกำหนดชื่อเรียกบทประพันธ์เรื่องนี้ว่า *โคลงสุภาษิตบางปะอิน* อีกชื่อหนึ่ง ส่วน*โคลงอุภัยพากย์* และ*โคลงพิพิธพากย์* นั้นเคยได้ลงพิมพ์เป็นหนังสือเล่มเล็กครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.2455 และพิมพ์ครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ.2457 ต่อมาพิมพ์ซ้ำเป็นหนังสือซ้ำในโอกาสต่าง ๆ

ในระยะแรกของการพิมพ์รวมเล่มโคลงสุภาษิตเรื่องต่าง ๆ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพและกรมการหอพระสมุดวชิรญาณ ทรงเป็นผู้เขียนคำนำหนังสือและให้ความเห็นว่า เรื่อง*โคลงสุภาษิตใหม่* *โคลงอุภัยพากย์* และ*โคลงพิพิธพากย์* มีเนื้อหาการสอนซึ่ง “ว่าด้วยคุณแลโทษของความดีความชั่ว อันเกิดในใจแลความประพฤติของคนทั้งหลาย” (The Vajirayana National Library, 1920, preface) และ “โคลงเหล่านี้เป็นสุภาษิตให้ทราบคุณและโทษของความดีความชั่ว อันเป็นหนทางแนะนำในทางประพฤติชอบ” (The Vajirayana National Library, 1914, preface) ต่อมา ความเห็นดังกล่าวได้รับการนำมาอ้างอิงใน

ตำราประวัติวรรณคดีไทย อาทิ *ประชุมโคลงสุภาสิตในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว* หนังสือชุดวรรณกรรมภาษิตและคำสอนของกรมวิชาการกระทรวงศึกษาธิการ ตำราเรียนของมหาวิทยาลัยรามคำแหง เรื่อง *วรรณกรรมพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (TH 454)* ฯลฯ นักวิชาการส่วนใหญ่จึงสรุปว่า โคลงสุภาสิตพระราชนิพนธ์กลุ่มนี้มีเนื้อหาเกี่ยวกับการให้คติเตือนใจและให้แนวทางการดำเนินชีวิตแก่พลเมืองทั่วไป เช่น สอนเรื่องความซื่อสัตย์ สอนเรื่องความเพียร ไม่เกียจคร้าน สอนให้ละอายต่อความชั่ว ทั้งนี้ คำสอนในเรื่องสอดคล้องกับหลักคำสอนในพุทธศาสนา คือ ให้ทำความดีละเว้นความชั่วและประพฤตินออย่างมีจริยธรรม (Yanprathip, 1989, p. 191-193)

เมื่อพิจารณาบริบทสังคมสมัยรัชกาลที่ 5 ในระหว่าง พ.ศ. 2420 – พ.ศ. 2430 ซึ่งเป็นช่วงเวลาการแต่งและรวบรวมแก้ไขบทประพันธ์เพื่อพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรก พบว่า ขณะนั้นเป็นช่วงที่เริ่มมีการวางรากฐานการบริหารราชการแผ่นดินแบบใหม่และพัฒนาบ้านเมืองหลายด้าน เนื่องจากเป็นช่วงหลังจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสต่างประเทศครั้งแรกเพื่อทอดพระเนตรบ้านเมืองและธรรมเนียมต่าง ๆ เป็นแบบอย่างแก่การพัฒนาสยามเมื่อ พ.ศ. 2413 – 2414 และพระองค์ทรงเริ่มมีอำนาจในการปกครองบ้านเมืองอย่างสมบูรณ์ตามพระราชประเพณีเมื่อ พ.ศ. 2416 *โคลงสุภาสิตใหม่ โคลงอุภัยพากย์* และ *โคลงพิพิธพากย์* จึงเป็นตัวบทที่เกิดขึ้นในช่วงหัวเลี้ยวสำคัญของบ้านเมือง นอกจากนี้ เมื่อพิจารณารูปแบบการประพันธ์และเนื้อหาคำสอน ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า วรรณกรรมคำสอนทั้ง 3 เรื่องน่าจะมีบทบาทมากกว่าการสอนจริยธรรมตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาทั่วไป ทั้งยังมีลักษณะแตกต่างไปจากเนื้อหาและรูปแบบของวรรณกรรมคำสอนยุคก่อนหน้า เนื่องจากโคลงสุภาสิตทั้ง 3 เรื่องมีคำสอนบางประการที่ได้รับแนวคิดจากตะวันตก มีรูปแบบการประพันธ์ที่แบ่งหมวดคำสอนโดยการตั้งหัวข้อเรื่องและแต่งคำประพันธ์เพื่อขยายความต่างไปจากรูปแบบการประพันธ์วรรณกรรมคำสอนแต่เดิมที่นิยมแต่งเป็นเรื่องยาวต่อเนื่องไปจนจบ

ภูมิหลังของตัวบทดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยเกิดคำถามว่า *โคลงสุภาสิตใหม่ โคลงอุภัยพากย์* และ *โคลงพิพิธพากย์* สัมพันธ์กับบริบทสังคมสมัยรัชกาลที่ 5 อย่างไร ทั้งนี้ จากการสำรวจงานวิจัยและเอกสารที่เกี่ยวข้องพบว่า ประเด็นดังกล่าวยังไม่มีการศึกษา ผลการศึกษาครั้งนี้จึงช่วยให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างโคลงสุภาสิตในหนังสือวรรณวิเศษกับบริบทสังคมไทยและช่วยต่อเติมความรู้เกี่ยวกับวรรณกรรมคำสอนในสมัยรัชกาลที่ 5 ให้เด่นชัดขึ้น

วัตถุประสงค์การศึกษา

เพื่อศึกษาแนวคิดคำสอนในโคลงสุภาสิตใหม่ โคลงอุภัยพากย์ และโคลงพิพิธพากย์ และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตัวบทกับบริบทสังคมสมัยรัชกาลที่ 5

สมมติฐานการศึกษา

โคลงสุภาสิตใหม่ โคลงอุภัยพากย์ และโคลงพิพิธพากย์ เป็นผลงานของกวีชนชั้นนำและกลุ่มเสนาบดีข้าราชการซึ่งมีบทบาททางการเมืองและการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 กวีถ่ายทอดคำสอนเพื่อแสดงคุณลักษณะของข้าราชการให้สอดคล้องกับการเตรียมปฏิรูประบอบราชการตามแบบตะวันตก คำสอนในเรื่องสัมพันธ์กับการสร้างข้าราชการแบบใหม่เพื่อสร้างความเจริญและความมั่นคงให้แก่บ้านเมือง ทั้งการสร้างข้าราชการที่มีความรู้เพื่อรองรับการขยายตัวของระบอบราชการและตำแหน่งงานที่เหมาะสม การสร้างข้าราชการที่มีบุคลิกสง่างาม มีความซื่อสัตย์จงรักภักดีและมีลักษณะเป็นสุภาพชน ตลอดจนการสร้างข้าราชการที่มีความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนข้าราชการและทำงานร่วมกับผู้อื่นได้

ขอบเขตข้อมูลและข้อตกลงเบื้องต้น

ผู้วิจัยศึกษาตัวบทเรื่องโคลงสุภาสิตใหม่ โคลงอุภัยพากย์ และโคลงพิพิธพากย์ ซึ่งพิมพ์เผยแพร่เป็นรายสัปดาห์ในหนังสือวรรณวิเศษ (เล่ม 1 แผ่น 33 จ.ศ.1248 - เล่ม 5 แผ่น 37 ร.ศ.108) อย่างไรก็ตามในปัจจุบันสำนวนที่เผยแพร่ในหนังสือวรรณวิเศษ มีบางหน้าขาดหายไป ในบทความฉบับนี้ ผู้วิจัยจึงอ้างอิงตัวบทจากฉบับพิมพ์รวมเล่มเป็นหลักเพื่อความต่อเนื่องและความสมบูรณ์ของเนื้อหา

ผลการศึกษา

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า เรื่อง โคลงสุภาสิตใหม่ โคลงอุภัยพากย์ และโคลงพิพิธพากย์ สัมพันธ์กับบริบทสังคมไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยนำเสนอผลการศึกษาเป็น 4 ประเด็น คือ 1) ภูมิหลังวรรณกรรมคำสอนก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 2) การสร้างและการเผยแพร่โคลงสุภาสิตในหนังสือวรรณวิเศษ 3) แนวคิดคำสอนในเรื่องโคลงสุภาสิตใหม่ โคลงอุภัยพากย์ และโคลงพิพิธพากย์ และ 4) ความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดคำสอนกับการสร้างข้าราชการแบบใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีรายละเอียด ต่อไปนี้

1. ภูมิหลังวรรณกรรมคำสอนก่อนสมัยรัชกาลที่ 5

การสร้างและการเผยแพร่วรรณกรรมคำสอนก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ส่วนใหญ่มักไม่ระบุชื่อกวีในผลงาน ทำให้ข้อมูลเชิงประวัติของกวีผู้แต่งบางเรื่องยังไม่ชัดเจน การสันนิษฐานเรื่องกวีผู้แต่งมักจะได้ข้อสรุปจากการพิจารณาสำนวนการแต่ง การสร้างงานมีลักษณะเป็นการแต่งเรื่องยาวของกวีเฉพาะบุคคลเพื่อแสดงฝีมือการประพันธ์ บางเรื่องได้รับการนำมาชำระใหม่จากต้นฉบับเก่าที่ตกทอดมา (Suksai, 2007, p. 32-120) นอกจากนี้ สุภาษิตส่วนใหญ่ยังได้รับการบันทึกในสมุดไทย บางเรื่องจารึกบนแผ่นศิลา เช่น สุภาษิตพระร่วง โคลงโลกนิติ ฉันท์พาลีสอนน้อง ฉันท์อุษฎาพานร โคลงสุภาษิตประจำภาพในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ฯลฯ ทำให้การเผยแพร่คำสอนจำกัดตามจำนวนต้นฉบับลายมือและสถานที่จารึก ส่วนในด้านเนื้อหาคำสอนในวรรณกรรมคำสอนสมัยสุโขทัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น กวีมักถ่ายทอดคำสอนเกี่ยวกับข้อปฏิบัติและจริยธรรมเพื่อความสุขส่วนตัวและความสุขภายในครัวเรือนโดยให้เหตุผลตามหลักความเชื่อทางศาสนาและความเชื่อเรื่องสิริมงคล (Damrong Rajanupab, 1986, p. 483-486)

2. การสร้างและการเผยแพร่โคลงสุภาษิตในหนังสือวรรณคดีพิเศษ

ในสมัยรัชกาลที่ 5 สภาพทางการเมืองการปกครองและวิทยาการด้านการพิมพ์ส่งผลกระทบต่อ การสร้างและการเผยแพร่โคลงสุภาษิตที่เปลี่ยนแปลงไปจากยุคก่อนหน้า เช่น การสร้างงานโดยระบุชื่อและบรรดาศักดิ์กวีกำกับไว้ การถ่ายทอดคำสอนในรูปแบบสื่อสิ่งพิมพ์แก่ผู้อ่าน ทั้งนี้ การสร้างและเผยแพร่โคลงสุภาษิตใหม่ โคลงอุภัยพากย์ และโคลงพิพิธพากย์ ยังแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มผู้สร้างงาน ตัวบทวรรณกรรม และกลุ่มผู้อ่าน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ด้านผู้สร้างงาน โคลงสุภาษิตในหนังสือวรรณคดีพิเศษทั้งหมดระบุชื่อกวีและตำแหน่งราชการกำกับท้ายโคลงแต่ละบทอย่างชัดเจน แตกต่างจากการสร้างงานวรรณกรรมคำสอนยุคก่อนหน้าที่มักไม่ระบุชื่อกวีไว้ในผลงาน

กวีผู้แต่งโคลงสุภาษิตเผยแพร่ในหนังสือพิมพ์วรรณคดีพิเศษประกอบด้วยบุคคลหลากหลาย ได้แก่

- 1) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 2) สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชและพระเจ้า้องยาเธอซึ่งเป็นผู้นำข้าราชการหนุ่มหัวสมัยใหม่หรือคณะสยามหนุ่ม (Young Siam Society) และในเวลาต่อมาได้รับราชการในตำแหน่งสำคัญของบ้านเมือง เช่น สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช (ในสมัยรัชกาลที่ 5 ทรงบังคับการในกรมมหาดเล็กรักษาพระองค์ ต่อมาเป็นผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ เป็นเสนาบดีกระทรวงกลาโหมและผู้บัญชาการทหารเรือ นอกจากนี้ยังทรงดำรง

ตำแหน่งเป็นองคมนตรีและเป็นที่ปรึกษาผู้สำเร็จราชการแผ่นดินเมื่อรัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสยุโรปในเวลาต่อมา) ,สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ (ช่วง วรคุณ) วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ (ดำรงตำแหน่งราชเลขาการหรือไปเรตติเกรตารีหลวง ทรงปฏิบัติหน้าที่ในกรมพระคลังมหาสมบัติและต่อมาทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีว่าการกระทรวงต่างประเทศในสมัยรัชกาลที่ 5) , พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงอดิศรอุดมเดช (ราชองครักษ์ประจำการและผู้บังคับการทหารราบในกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์)

3) พระภิกษุสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่และพระราชาคณะ เช่น พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ปาล) เมื่อยังเป็นพระเทพมุนี วัดมเหยงคณ์, พระพิมลธรรม (ม.ว.เจริญ) วัดระฆังโฆสิตาราม เมื่อยังเป็นพระราชานุกฤตมุนี วัดโมลีโลกยาราม 4) พระอาจารย์และมหาดเล็กที่มีบทบาทเกี่ยวกับการศึกษาในพระบรมมหาราชวัง เช่น พระราชวรพงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุตรี หรือกรมหลวงวรเสถียรสุดา (พระอาจารย์ผู้ถ่ายทอดความรู้แก่พระราชกุมารและพระราชกุมารี), พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย) (องคมนตรีที่ปรึกษาราชการแผ่นดินและทำหน้าที่เป็นเลขานุการสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินและองคมนตรีสภาและดำรงตำแหน่งพระอาจารย์ถวายพระอักษรสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช) , หม่อมเจ้าประภากรบวรวิสุทธิวงศ์ (รับราชการในกรมราชเลขาธิการและทรงเป็นพระอาจารย์ถวายพระอักษรสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชและเจ้านายบางพระองค์) (Princess Maha Chakri Sirindhorn Foundation, 2010, p. 49,90,133,178,273) ทั้งนี้ บุคคลส่วนใหญ่ที่เป็นผู้สร้างผลงานเพื่อพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.2429 คือ กลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์ “ผู้นำคณะสยามหนุ่ม” และข้าราชการที่มีบทบาทสำคัญทางการเมืองในสมัยรัชกาลที่ 5 ประเด็นดังกล่าวน่าจะสืบเนื่องมาจากการสิ้นสุดลงของกลุ่มการเมือง 2 กลุ่มที่มีอำนาจสำคัญ ตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงขึ้นครองราชย์ในขณะทรงพระเยาว์ คือ กลุ่มสยามเก่า (Old Siam Society) ซึ่งมีกรมพระราชวังบวรสถานมงคล และกลุ่มขุนนางในวังหน้าเป็นแกนนำ และกลุ่มสยามอนุรักษ์ (Conservative Siam Society) ซึ่งมีเจ้าพระยามหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินพร้อมด้วยกลุ่มขุนนางตระกูลบุนนาคเป็นแกนนำสำคัญ ในช่วงหลังจาก พ.ศ.2428 เมื่อสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ถึงแก่พิราลัย (พ.ศ.2425) และสมเด็จพระราชวังบวรวิไชยชาญเสด็จทิวงคต (พ.ศ.2428) อำนาจทางการเมืองของสยามจึงกลับมามีอยู่ในพระราชอำนาจของรัชกาลที่ 5 ตามกฎหมายที่ตราว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์และเชื้อพระวงศ์ซึ่งเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญของกลุ่มสยามหนุ่มอย่างสมบูรณ์ (Sattayanurak, 1995, p. 142) ดังนั้น การกิจสำคัญที่กลุ่มชนชั้นนำจำเป็นต้องเร่งดำเนินการเพื่อเสถียรภาพของราชบัลลังก์ คือ การปรับเปลี่ยนความคิด พฤติกรรมขุนนางข้าราชการให้มีคุณลักษณะที่เหมาะสมตามแนวพระราชดำริเพื่อรวมศูนย์อำนาจและสนับสนุนความมั่นคงของระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ รวมถึงการเร่งสร้างกลุ่มข้าราชการรุ่นใหม่ไว้เป็นฐานกำลังเพื่อป้องกันปัญหาการคานอำนาจหรือชิงอำนาจจากสถาบันพระมหากษัตริย์ (Weerakiatsunthon, 2012, p. 59-64) กระบวนการดังกล่าวจึงน่าจะสัมพันธ์กับการสร้างโคลงสุภาสิตในหนังสือวรรณคดีด้วย

ด้านวิธีการสร้างงาน ในระยะแรกโคลงสุภาสิตบางเรื่อง เช่น *โคลงสุภาสิตใหม่* ยังไม่มีพิมพ์เผยแพร่ เนื้อหาคำสอนยังคงจำกัดอยู่ภายในกลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์ที่ตามเสด็จแปรพระราชฐานที่พระราชวังบางปะอิน เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานกระบี่ค่า เช่น ความซึ้ง ความเพียร ความเกียจคร้าน ความอาย ฯลฯ ให้บรรดาภิเษกโคลงสุภาสิตหรือโคลงกระทุชขยายความตามความคิดเห็น ในบางหัวข้อ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงพระราชนิพนธ์โคลงร่วมด้วยและโปรดเกล้าฯ ให้กรืออ่านถวายขณะแปรพระราชฐานทุกวัน เมื่อสิ้นกระบี่หนึ่งแล้ว พระองค์จึงพระราชทานกระบี่ความมาใหม่ให้แต่งในทำนองเดียวกัน ก่อนจะคัดเลือกและรวบรวมแก้ไขเพื่อพิมพ์เผยแพร่ (The Vajirayana National Library, 1920, preface) ส่วน *โคลงอุภัยพากย์* และ *โคลงพิพิธพากย์* นั้นเกิดขึ้นจากความประสงค์ให้สมาชิกหอพระสมุดวชิรญาณมีกิจกรรมร่วมกัน จึงมีการตั้งโจทย์หัวข้อต่าง ๆ เพื่อให้สมาชิกแต่งโคลงสุภาสิตอธิบาย และประชุมหารือกันภายในคณะกรรมการบริหารหอพระสมุดชื่อว่า “กรรมสัมปาทิกสภา” ก่อนลงพิมพ์เผยแพร่ วิธีการสร้างงานวรรณกรรมกลุ่มนี้จึงมีลำดับขั้นตอนการสร้างผลงานที่ชัดเจน คือ มีการตั้งโจทย์หัวข้อเพื่อให้กวีได้สร้างสรรค์โคลงสุภาสิตอย่างอิสระ หลังจากนั้น กวีจึงจำเป็นต้องร่วมกันสนทนากลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและผ่านกระบวนการคัดเลือก กลั่นกรองและแก้ไขจาก “กลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์ที่ตามเสด็จแปรพระราชฐาน” และ “กรรมสัมปาทิกสภาหอพระสมุดวชิรญาณ” ซึ่งเปรียบได้กับคณะกรรมการหนังสือก่อนพิมพ์เผยแพร่แก่สมาชิกหอพระสมุดวชิรญาณ

ด้านกลุ่มเป้าหมายการสอนและผู้อ่าน ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า จุดประสงค์สำคัญของการประพันธ์ *โคลงสุภาสิตใหม่* *โคลงอุภัยพากย์* และ *โคลงพิพิธพากย์* ในหนังสือ *วรรณวิเศษ* คือ การถ่ายทอดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้ปฏิบัติหน้าที่ราชการในสมัยรัชกาลที่ 5 เนื่องจากตัวบทเหล่านั้นพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกในหนังสือ *วรรณวิเศษ* ซึ่งขณะนั้น (พ.ศ.2429 – พ.ศ.2432) ยังคงสงวนสิทธิ์สำหรับกรรมสัมปาทิกสภาและสมาชิกหอพระสมุดวชิรญาณ ดังข้อความใน *ประกาศหอพระสมุดวชิรญาณ ร.ศ. 111* ที่ว่า “เรื่องต่าง ๆ ที่ลงพิมพ์ในหนังสือ *วรรณวิเศษ* นั้น เปนเรื่องที่กรรมสัมปาทิกสภาแลสมาชิก แต่งเฉพาะเล่าสู่กันฟังในสมาชิกของหอพระสมุดวชิรญาณเท่านั้น” (Narathip Praphanphong, 1893, p. 132) ผู้ที่มีโอกาสได้อ่าน *โคลงสุภาสิตใหม่* *โคลงอุภัยพากย์* และ *โคลงพิพิธพากย์* ในหนังสือ *วรรณวิเศษ* จึงสงวนอยู่ในกลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์และบรรดาขุนนางข้าราชการทั้งหมดซึ่งอยู่ในระบบสมาชิก ทั้งนี้ ในช่วงเริ่มเผยแพร่โคลงสุภาสิตเมื่อพ.ศ.2429 สมาชิกหอพระสมุดวชิรญาณ มีจำนวนทั้งหมด 311 คน ส่วนใหญ่เป็นภาคีสมาชิกคือ สมาชิกที่เสียเงินค่าสมาชิก 20 บาทต่อปี มีจำนวน 239 คน ประกอบด้วย พระบรมวงศานุวงศ์ 18 พระองค์ หม่อมเจ้า 11 พระองค์ หม่อมราชวงศ์ 5 พระองค์ ขุนนางฝ่ายพระบรมมหาราชวัง 177 คน ฝ่ายพระราชวังบวร 16 คน ขุนนางฝ่ายหัวเมือง 12 คน สมาชิกต่างประเทศ 9 คนและเพิ่มใหม่อีก 3 รวมทั้งหมด 251 ต่อมาเมื่อผู้เสียชีวิตไป 12 คน จึงเหลือ 239 คน (The Vajirayana National Library, 1885, p. 6-21)

ด้านการเผยแพร่ผลงาน โคลงสุภาสิตใหม่ โคลงอุภัยพากย์ และโคลงพิพิธพากย์ เผยแพร่ครั้งแรกในหนังสือวรรณวิเศษ ซึ่งตีพิมพ์ในนามหอพระสมุดวชิรญาณโดยมีกรมสัมปาทิกสภาหรือกรมการบริหารหอพระสมุดวชิรญาณแต่ละปีเป็นผู้จัดทำต้นฉบับและพิมพ์เผยแพร่ หนังสือวรรณวิเศษมีการดำเนินงานแบ่งเป็น 2 ช่วง ในระยะแรกตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ.2427 และยกเลิกไปเนื่องจากโรงพิมพ์หลวงไม่มีกระดาษสำหรับพิมพ์ ปัจจุบันไม่พบต้นฉบับที่สมบูรณ์เหลืออยู่ ต่อมาพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ทรงดำรงตำแหน่งสภานายกหอพระสมุดวชิรญาณและดำเนินการจัดพิมพ์หนังสือวรรณวิเศษขึ้นอีกครั้ง พิมพ์เผยแพร่ระหว่าง พ.ศ.2428 – พ.ศ.2437 มีทั้งหมด 447 แผ่น รวมจำนวน 9 เล่ม รูปเล่มมีขนาดกว้าง 24 เซนติเมตรและยาว 32 เซนติเมตร ทั้งนี้ โคลงสุภาสิตใหม่ โคลงอุภัยพากย์ และโคลงพิพิธพากย์ ได้รับการคัดเลือกลงพิมพ์ในหนังสือวรรณวิเศษ ซึ่งพิมพ์เผยแพร่ในระยะที่ 2 ระหว่าง พ.ศ.2429 – พ.ศ.2432 ตั้งแต่เล่ม 1 แผ่น 33 จ.ศ.1248 - เล่ม 2 แผ่น 26 จ.ศ.1249 และเล่ม 4 แผ่น 1 จ.ศ.1250 - เล่ม 5 แผ่น 37 ร.ศ.108

งานเขียนส่วนใหญ่ที่ลงพิมพ์ในหนังสือวรรณวิเศษ ประกอบด้วยข่าวสารสำหรับสมาชิกของหอพระสมุดวชิรญาณและงานเขียนเกี่ยวกับความรู้ที่กลุ่มชนชั้นนำสนใจศึกษาค้นคว้าไว้หลากหลายด้าน ทั้งความรู้ดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาตามโบราณราชประเพณีและวิทยาการสมัยใหม่จากตะวันตก ตลอดจนเรื่องบันเทิงที่แปลมาจากภาษาต่างประเทศ ซึ่งชนชั้นนำเลือกปรับรูปแบบเนื้อหาหรือฉากในเรื่องให้เข้ากับรสนิยมและความเชื่อของไทยมากขึ้น ความรู้ต่าง ๆ ที่ปรากฏในหนังสือวรรณวิเศษ จึงสะท้อนให้เห็นการเรียนรู้วิทยาการต่าง ๆ ของตะวันตกเพื่อนำมาปรับใช้ในการปฏิรูปบ้านเมืองให้ทันสมัย และส่งเสริมสถานภาพความเป็นชนชั้นนำในฐานะผู้นำความทันสมัย (Chitsanga, 2009, p. 211-218) ดังนั้น การนำเสนอแนวคิดคำสอนเพื่อสร้างภาพลักษณ์ของข้าราชการแบบใหม่ในโคลงสุภาสิตทั้ง 3 เรื่อง จึงน่าจะเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้วัฒนธรรมตะวันตกเพื่อปรับประยุกต์ใช้ในหมู่ชนชั้นนำและผู้ปฏิบัติหน้าที่ราชการกลุ่มสมาชิกหอพระสมุดวชิรญาณด้วยกัน

การสร้างและการเผยแพร่โคลงสุภาสิตใหม่ โคลงอุภัยพากย์ และโคลงพิพิธพากย์ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีลักษณะแตกต่างไปจากวรรณกรรมคำสอนโบราณ ทั้งยังแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มผู้สร้างงาน การสร้างตัวบทและกลุ่มผู้อ่าน กล่าวคือ กลุ่มผู้สร้างโคลงสุภาสิตคำสอนข้าราชการในสมัยรัชกาลที่ 5 มีลักษณะที่เปิดกว้างขึ้น แม้ว่าสถานภาพของผู้สร้างงานยังคงจำกัดอยู่ภายในกลุ่มกวีราชสำนัก แต่เมื่อพิจารณาจากชื่อกวีแล้วพบว่า กวีส่วนใหญ่เป็นผู้มีบทบาทสำคัญทางการเมืองการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 ทั้งฝ่ายอาณาจักรและศาสนจักร นอกจากนี้ กวีบางท่านยังเป็นพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในที่มิได้มีบทบาทในราชสำนักรัชกาลที่ 5 ขณะที่โคลงคำสอนข้าราชการแต่เดิมนักจะสันนิษฐานกวีจากการเทียบ

สำนวนตัวบท ผลงานส่วนใหญ่ได้รับการถ่ายทอดหรือชำระต้นฉบับจาก พระภิกษุหรือบุรุษในราชสำนักที่มีฝีมือทางการประพันธ์และเป็นกวีเอกของยุคนั้น ในด้านวิธีการสร้างงานของกลุ่มชนชั้นนำในสมัยรัชกาลที่ 5 กวีมีวิธีการสร้างงานวรรณกรรมที่มีลำดับขั้นตอนชัดเจนคือ รวมกลุ่มกันแต่งผลงาน เผยแพร่ภายในกลุ่มกวีและสนทนาร่วมกันเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น หลังจากนั้น คณะกวีและกรรมสัมปาทิกสภาเป็นผู้ทำหน้าที่พิจารณา แก้ไขเรื่องก่อนตีพิมพ์เผยแพร่แก่ผู้อ่าน ส่วนในด้านการเผยแพร่วรรณกรรมมีความก้าวหน้าทางการพิมพ์และวัฒนธรรมหนังสือทำให้โคลงสุภาษิตในหนังสือจริยธรรมพิเศษ ตีพิมพ์เผยแพร่ในรูปแบบวารสารหนังสือสำหรับสมาชิก นอกจากนี้ การที่ตัวบทพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกในหนังสือจริยธรรมพิเศษ ซึ่งสงวนสิทธิ์การประพันธ์และการอ่านในหมู่พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการสมาชิกหอพระสมุดวชิรญาณ ยังแสดงให้เห็นบทบาทของผู้อ่านในกระบวนการสร้างและการเผยแพร่ผลงานมากขึ้น ผู้อ่านมีโอกาสสลับบทบาทมาเป็นผู้สร้างงานต่างไปจากลักษณะผู้อ่านในอดีตที่มีบทบาทเป็นผู้รับสารเท่านั้น

3. แนวคิดคำสอนในเรื่องโคลงสุภาษิตใหม่ โคลงอุภัยพากย์ และโคลงพิพิธพากย์

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า แนวคิดคำสอนที่พบในเรื่องโคลงสุภาษิตใหม่ โคลงอุภัยพากย์ และโคลงพิพิธพากย์ มีลักษณะร่วมกันโดยแบ่งเป็น 4 ประการ ดังนี้

3.1 การเห็นคุณค่าของการศึกษาและการมีความรู้เพื่อพัฒนาตนเอง

แนวคิดคำสอนเกี่ยวกับคุณค่าของการศึกษาและวิชาความรู้ปรากฏในโคลงสุภาษิตในหนังสือจริยธรรมพิเศษ เช่น สอนให้แสวงหาความรู้โดยเฉพาะวิชาการอ่านเขียน (สมัยรัชกาลที่ 5 เรียกว่า “วิชาหนังสือ”) เพื่อเป็นโอกาสในการเข้ารับราชการ (The Vajirayana National Library, 1920, p. 73,78) สอนให้เห็นคุณค่าของการมีวิชาความรู้มากกว่าชาติกำเนิดและเกียรติยศ (The Vajirayana National Library, 1920, p. 17-21) สอนให้ตั้งใจศึกษาหาความรู้เฉพาะด้านจนเชี่ยวชาญ (The Vajirayana National Library, 1914b, p. 56) สอนให้เห็นความสำคัญของวิชา “เลข” ซึ่งต่อมาเป็นวิชาพื้นฐานสำคัญของการศึกษางานช่างและวิศวกรรมในประเทศ ตลอดจนวิชาที่เกิดขึ้นใหม่ เช่น วิชาวิทยาศาสตร์หรือวิชา “แพทย์” สอดคล้องกับบริบทสังคมช่วงเตรียมการสร้างโรงพยาบาลของรัฐและกิจการสำคัญด้านการสาธารณสุข (The Vajirayana National Library, 1920, p. 75-78) แนวคิดคำสอนดังกล่าวต่างไปจากการสอนข้าราชการให้เห็นความสำคัญของการศึกษาในวรรณกรรมคำสอนแต่เดิม เพราะในสมัยรัชกาลที่ 5 กวีให้คุณค่ากับการศึกษาเฉพาะทาง ตลอดจนกำหนดชื่อ

วิชาที่ขึ้นชั้นนำต้องการให้ข้าราชการมีความรู้เพื่อพัฒนาตนเองอย่างชัดเจน ขณะที่โคลงคำสอนข้าราชการแต่เดิมมักจะมุ่งสอนให้ข้าราชการมีความรู้กว้าง ๆ เกี่ยวกับราชานวัตร การปฏิบัติราชการต่างพระเนตรพระกรรณ และมีความเชี่ยวชาญในการแต่งทพทำศึกสงคราม (Suksai, 2007, p. 123-298)

ตัวอย่างจากเรื่อง*โคลงสุภาสิตใหม่* ในโคลงบทที่ 220 พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 5 กวีทรงสอนให้เห็นความสำคัญของวิชาความรู้ซึ่งกลายเป็นตัวแปรในการเลื่อนระดับฐานะทางเศรษฐกิจและสถานภาพในสังคมโดยเฉพาะการเข้ารับราชการในรัชสมัย คำสอนดังกล่าวนำเสนอโลกทัศน์เกี่ยวกับการศึกษาที่แตกต่างไปจากอดีต ดังนี้

โคลงโลกนิติ

โคลงสุภาสิตใหม่

⁸⁵ แม้มีความรู้ตั้ง	สัพพัญญู	²²⁰ ผู้ดีมีชาติเลี้ยง	กุลวงษ์
มิบ่มีคนชู	ท่อนขึ้น	ประมาทจิตรคิดทง	เชื่อนหน้า
หัวแหวนค่าเมืองตรู	ตาโลก	ไปเพียรกลับพาพงษ์	ตนเสื่อม สูญแธ
ทองปรองรับพัน	ห่อนแก้วมีศรี	นานหนอยค้อยตกข้า	หมดเชื้อมีขุม ฯ
(The Fine Arts Department, 2018a, p. 68)		²²¹ ชนใดมีชาติข้า	เลวทราหม
		เพียรอุส่าห์พยายาม	หมั่นหมั่น
		อยู่บ่ค้อยฝนความ	รู้แก่เกินแธ
		กลับยศใหญ่ยิ่งขึ้น	เช่นเชื้อผู้ดี ฯ

พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 5
(The Vajirayana National Library,
1920, p. 73)

จากข้างต้น กวีผู้นิพนธ์เรื่อง *โคลงโลกนิติ* มีความเห็นว่า การศึกษาและความรู้มีใช้ปัจจัยสำคัญที่จะช่วยยกระดับสถานภาพของบุคคลได้ แต่การมี “คนชู” หรือการอุปถัมภ์ของผู้ใหญ่ในระบบเครือญาติและระบบศักดินาต่างหากที่จะช่วยให้บุคคลที่มี “ความรู้ตั้งสัพพัญญู” เจริญก้าวหน้าในชีวิต ดังเช่น “แก้วหัวแหวน” แม้จะเป็นอัญมณีที่มีมูลค่า แต่หากมิได้ประกอบเป็น “แหวน” ที่มีเรือนทองรองรับ “แก้วหัวแหวน” นั้นก็มีอาจดูโดดเด่นสวยงามขึ้นได้ ขณะที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโหม่นน้าวใจผู้อ่านให้เห็นว่า ความรู้ความสามารถของแต่ละบุคคลเป็น

เครื่องมือสำคัญในการยกระดับสถานภาพของตนเองให้ “ยศใหญ่ยิ่งขึ้น เช่น เชื้อผู้ดี” และ “พาพงษ์” หรือตระกูลของตนให้เจริญก้าวหน้าได้ พระองค์ทรงเปรียบเทียบให้เห็นว่า ผู้ที่เกิดในตระกูลสูงหากไม่มีความขยันหมั่นเพียรในการเรียน ชื่อเสียงวงศ์ตระกูลที่เคยสั่งสมมาก็ย่อมเสื่อมลงไปในอนาคต ส่วนผู้เกิดในตระกูลที่ต่ำด้อยกว่า หากตั้งใจศึกษาเล่าเรียนจนมีความรู้ความสามารถก็อาจพัฒนาตนจนเจริญก้าวหน้าทัดเทียมผู้มีตระกูลสูงได้ ดังนั้น ในทัศนะของกวี ความเจริญก้าวหน้าในชีวิตจึงมิได้มีปัจจัยมาจากการมี “ชาติเลี้ยง” หรือการมีผู้อุปถัมภ์ในตระกูลเท่านั้น คำสอนดังกล่าวสัมพันธ์กับโลกทัศน์เรื่องระเบียบการเข้ารับราชการที่เปลี่ยนแปลงไปในสมัยรัชกาลที่ 5 กล่าวคือ ขนชั้นผู้นำเริ่มคำนึงถึงคุณสมบัติของบุคคลที่จะเข้ารับราชการ กอปรกับในระยะเตรียมปรับปรุงระบบราชการแบบใหม่ ตำแหน่งงานในระบบราชการเริ่มมีมากขึ้น ความรู้ความสามารถของบุคคลจึงได้รับการนำมาใช้เป็นเกณฑ์สำคัญในการคัดเลือกผู้ที่เหมาะสมกับตำแหน่งงานมากที่สุด (Weesakun, 1976, p. 9-11)

3.2 การรักษาศิลปะให้สง่างามและวางตัวต่อผู้ใต้ปกครองอย่างเหมาะสม

ในเรื่อง *โคลงสุภาสิตใหม่*, *โคลงอุภัยพากย์* และ *โคลงพิพิธพากย์* กวีได้ปลูกฝังคำสอนเรื่อง กิริยามารยาทและการรักษาภาพลักษณ์ของข้าราชการ เช่น การสอนให้รู้จักวางตัวให้เหมาะสม ไม่หยาบคายและมีเมตตาต่อผู้ใต้ปกครอง (The Vajirayana National Library, 1920, p.51,53,58,60,63,90,109,110,114,125) การสอนข้าราชการให้มีกิริยาสุภาพ รู้จักการวางตัวและปรับตัวไปตามสถานการณ์และหน้าที่ที่ตนได้รับมอบหมาย ข้าราชการที่มียศศักดิ์เป็นเจ้านายก็ควร “รักศักดิ์” และระมัดระวังกิริยามารยาท ส่วนข้าราชการอื่นก็ควรวางตัวให้เหมาะสม รักษาความประพฤติให้สุภาพไม่ “หยิ่ง” ในเกียรติยศและตำแหน่งหน้าที่ของตนมากเกินไป (The Vajirayana National Library, 1920, p. 20) การสอนข้าราชการให้รู้จักควบคุมอารมณ์โกรธ ไม่ใช้อำนาจหรือกำลังในการแก้ไขปัญหาเพราะจะทำให้บ่าวไพร่ไม่เคารพนับถือ ดังตัวอย่างจาก โคลงบทที่ 33 และโคลงบทที่ 372 และ 376 ในเรื่อง *โคลงสุภาสิตใหม่* ความว่า

³³ ขุนงามเพราะเหตุด้วย	วาทา	³⁷² ผู้ใดประกอบด้วยโทษะ	มากแธ
หนึ่งคืออีกกิริยา	อ่อนน้อม	ชนเกลียดไปอยากปะ	พูดด้วย
ใครพบย่อมสนทนา	ชวนชอบ	บ่าวไพร่ก็จักละ	หนีจาก ไปเฮย
ว่าประกอบไปพร้อมรูปสัน	สิ่งงาม	เพราะเชื่อนเจ็บจะม้วย	อีกข้าตบตี
สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาบำราบปรปักษ์ (The Vajirayana National Library, 1920, p. 11)		สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วดีวงศ์ ³⁷⁶ เป็นคนโทษะกล้า	
		บ่าวไพร่ผิดสักหยาด	หนึ่งน้อย
		ทำโทษเชื่อนจนขาด	ความโกรธ
		ว่าถูกคำหนึ่งน้อย	บ่าวคร้ามขามเหลือ
		พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 5 (The Vajirayana National Library, 1920, p. 124-125)	

จากข้างต้น กวีสอนให้ข้าราชการมีกิริยาอ่อนน้อมถ่อมตน มีวาจาสุภาพ เพราะคุณลักษณะดังกล่าวจะทำให้บุคลิกสง่างาม ผู้ที่ได้พบเห็นย่อมเกิดความรู้สึก “ชวนชอบ” พูดคุยหรือติดต่อประสานงานด้วยได้ง่าย นอกจากนี้ เจ้านายผู้ปฏิบัติหน้าที่ราชการและขุนนางข้าราชการซึ่งเป็นกลุ่มชนชั้นที่มี “บ่าวไพร่” ในปกครองยังจำเป็นต้องมีความเมตตาอารีต่อผู้ใต้ปกครองซึ่งด้อยอำนาจและอ่อนแอกว่าตนด้วย ดังตัวอย่างโคลงบทที่ 372 และ 376 กวีสอนให้ข้าราชการรู้จักควบคุมอารมณ์โกรธ ไม่ใช่ใช้อำนาจหรือกำลังในการแก้ไขปัญหาเพราะจะทำให้บ่าวไพร่ “หนีจากไป” และอาจทำให้เป็นผู้ที่ “ชนเกลียด” จนไม่ยอมยกพบปะสมาคม ทั้งนี้ การรู้จักไตร่ตรองได้ส่วนความผิดของบ่าวไพร่ก่อนลงโทษยังเป็นที่ควรทำอย่างรอบคอบ เพราะหากลุแก่อำนาจ “ทำโทษเชื่อนจนขาด ใจกับไม้แธ” แล้ว ข้าราชการผู้ลงอาญานั้นอาจมีความผิด “ต้องโทษโสทรกรรมต้อย” ไปด้วย นอกจากการมีกิริยามารยาทที่ดีและการวางตัวเป็นผู้ปกครองที่น่านับถือจะส่งเสริมให้ข้าราชการมีภาพลักษณ์ที่ดีแล้ว การดูแลรักษาความสะอาดเรียบร้อยของร่างกายก็เป็นเรื่องที่ข้าราชการควรคำนึงถึง ดังตัวอย่างในโคลงศัพท์ยาวสั้นจากเรื่อง*โคลงอุภัยพากย์* และโคลงบทที่ 86 จากเรื่อง*โคลงพิพิธพากย์* ความว่า

โคลงอุภัยพากย์

เล็บยาวชาวบ้านว่า งามดี
ชาววัดอาบตีมี ไม่ไว้
คนกอบราชการที่ ชัดท่า ทางแฮ
ไว้เล็บยาวเฝ้าให้ ฝ่ายข้างไปควร

พระยาเสถียรธูปนภิตย์ (ชม)

(The Vajirayana National Library,
1914a, p. 51)

โคลงพิพิธพากย์

ข้าราชการต้องแต่ง กายหมด จดเอย
เพื่อรักษาเกียรติยศ อยู่ชั่ว
บางปากกลางางประชิด ฉินว่า หยิ่งแฮ
ผู้กล่าวขวัญนั้นบ้า บ่นตั้งติเตา

พระพินิจสารา(ทิม)

(The Vajirayana National Library,
1914b, p. 86)

จากข้างต้น กวีปลุกฝังให้ข้าราชการเห็นความสำคัญของภาพลักษณ์ในด้านการแต่งกายและการดูแลสุขอนามัยส่วนตัวโดยเฉพาะการตัดเล็บมือให้สั้น แนวคิดคำสอนดังกล่าวแตกต่างไปจากลักษณะการสอนในวรรณกรรมคำสอนยุคก่อนหน้า เช่น เรื่อง*สวัสดิรักษา*หลายสำนวนที่มีเนื้อหาคำสอนเกี่ยวกับการดูแลสุลักษณะในชีวิตประจำวันเช่นเดียวกัน แต่ในเรื่อง*สวัสดิรักษา* กวีจึงใจผู้อ่านให้ปฏิบัติตามคำสอนโดยอ้างอิงถึงหลักความเชื่อเรื่องสง่าราศี ความเป็นสิริมงคลและการมียศศักดิ์ที่เจริญรุ่งเรือง (Damrong Rajanupab, 1986, p. 483-486) ขณะที่ตัวอย่างจากโคลงสุภาสิตข้างต้น ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า กวีน่าจะได้รับอิทธิพลความคิดเรื่องการดูแลสุขอนามัยมาจากตะวันตกซึ่งให้ความสำคัญกับวิถีคิดแบบวิทยาศาสตร์และการพิสูจน์จากหลักฐานข้อเท็จจริง เนื่องจากในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา เริ่มมีการจัดการโรคโดยเน้นไปที่การรักษาความสะอาดของสิ่งแวดล้อมและร่างกายของมนุษย์ตามหลักการสาธารณสุขแบบสมัยใหม่ แนะนำผู้คนให้เปลี่ยนแปลงแบบแผนพฤติกรรมและวิถีชีวิตเพื่อดูแลสุขภาพและดูแลภาพลักษณ์ของตนเองในการเข้าสังคมตามสากลนิยม (Tapaneeyakorn, 1979, p. 251) กวีจึงโน้มน้าวใจผู้อ่านโดยให้เหตุผลที่พิสูจน์ได้ และชี้ให้เห็นว่าการไม่ดูแลสุขอนามัยนั้นส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์ของข้าราชการ เพราะบุคลิกท่าทางของข้าราชการนั้นเป็นเรื่องสำคัญ ไม่ควรจะอยู่ในบริบทของการเข้าเฝ้าพระมหากษัตริย์หรือออกไปพบปะดูแลราษฎร นอกจากนี้ กวีได้แสดงทัศนะเพื่อเตือนสติข้าราชการและได้ตอบความเห็นของผู้ “ถากถางประชิด” ข้าราชการไว้ด้วยว่า การกำหนดให้ข้าราชการรู้จักแต่งกายให้เรียบร้อยนั้นไม่ใช่การแสดงถึงรสนิยมที่แตกต่างจากราษฎรจนเป็นเหตุทำให้ “หยิ่ง” แต่แสดงถึงเกียรติยศที่ข้าราชการควรรักษา

3.3 ความซื่อสัตย์สุจริตและความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์

แนวคิดคำสอนในโคลงสุภาสิตใหม่ โคลงอุภัยพากย์ และโคลงพิพิธพากย์ส่วนหนึ่งยังคงสืบทอดค่านิยมข้าราชการที่ดีตามลักษณะคำสอนในโคลงสุภาสิตยุคก่อนหน้า เช่น การสอนให้จงรักภักดีและกตัญญูรู้คุณพระมหากษัตริย์ (The Vajirayana National Library, 1920, p.30—34, 115,117, 126) การสอนข้าราชการให้ยุติธรรม ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความสุจริตเที่ยงธรรม (The Vajirayana National Library, 1920, p.81-86) การสอนข้าราชการไม่ให้โลภพระราชทรัพย์ ไม่ฉ้อโกงพระราชทรัพย์ด้วยการติดสินบนหรือเรียกภาษีจากราษฎรเกินกำหนด (The Vajirayana National Library, 1920, p.89, 114) ตัวอย่างจากโคลงบทที่ 367 ในเรื่องโคลงสุภาสิตใหม่และโคลงบทที่ 6 ในโคลงพิพิธพากย์ ความว่า

โคลงสุภาสิตใหม่

เปนข้าราชการ
ตั้งกตัญญู
สัตย์ซื่อถือเจ้าชู
เชิดไว้
บเปนแต่ปากคู
คำวอดอ้างแ
ตลอดชีพชั่วดีได้
ห่อนกลิ้งกลับกลายฯ
พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 5
(The Vajirayana National Library, 1920, p. 122

โคลงพิพิธพากย์

ข้าไฉ่รักเจ้า
จอมปราณ ตมนา
ทุกซ่เท่าทุกซ่หนาน
รับสู้
อาสาสู้กันดาร
ชีพทอด แทนเฮย
ข้าชนินผู้
ปราชญ์ซ้องสรรเสริญ
พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย)
(The Vajirayana National Library, 1914b, p. 2)

จากข้างต้น กวีสอนให้ข้าราชการจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง กวีเสนอว่าการแสดงออกซึ่งความกตัญญูต่อพระมหากษัตริย์ไม่ใช่เพียงการแสดงออกทางวาจาเท่านั้น แต่ข้าราชการควรปฏิบัติราชการสนองพระมหากรุณาธิคุณ เช่น การอาสาปฏิบัติราชการในพื้นที่ห่างไกล การเสียสละชีพเพื่อปกป้องสถาบันพระมหากษัตริย์ ทั้งนี้ กวีได้โน้มน้าวใจว่า ข้าราชการที่ปฏิบัติหน้าที่ด้วยใจกตัญญูรู้คุณย่อมได้รับการยกย่องสรรเสริญและประสบความสำเร็จตลอดชีวิต

3.4 ความสามัคคีและการรักษาความสัมพันธ์ที่ดีในหมู่คณะ

โคลงสุภาพในหนังสือจริยฐานพิเศษ ปรากฏแนวคิดเรื่องความสามัคคีและการรักษาความสัมพันธ์ภายในหมู่คณะ เช่น โคลงศัพท์หย่อนตึงในเรื่อง*โคลงอุภัยพากย์* กวีสอนให้เป็นผู้โอบอ้อมอารี มีสีหน้าแจ่มใส ไม่บึ้งตึงและรู้จักสร้างไมตรีกับเพื่อนฝูงเพื่อความสามัคคีในหมู่คณะ ทั้งนี้ กวีได้แสดงทัศนะเพิ่มเติมว่า ความ “ตึง” หรือความเด็ดขาดเคร่งครัดนั้นก่อให้เกิดโทษมากกว่าผลดี หากจะมีประโยชน์ ก็เพียงแต่การออกคำสั่งหรือบัญชาการในหน้าที่การงานเท่านั้น (The Vajirayana National Library, 1914a, p. 92) โคลงบทที่ 12 ในเรื่อง*โคลงสุภาพใหม่* กวีสอนข้าราชการให้เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน โดยเปรียบเทียบว่าชาติบ้านเมืองเกิดขึ้นได้ก็เพราะมีหมู่บ้านชุมชน ต้นไม้งามได้ก็เพราะมีดอกผลตก ส่วนสัตว์ที่จัดว่างามนั้นควรต้องมีขนปกคลุมลำตัวที่เรียงเส้นไปในทิศทางเดียวกัน (The Vajirayana National Library, 1920, p.12) ในที่นี้ ยกตัวอย่างจากโคลงบทที่ 15 -16 จากเรื่อง*โคลงพิพิธพากย์* โคลงศัพท์กว้างแคบและโคลงศัพท์เหนียวเปราะจากเรื่อง*โคลงอุภัยพากย์* ดังความว่า

โคลงอุภัยพากย์

หนึ่งชนความคิดสั้น	สุดเหนียว แน่นออ
กอบกิจแต่ผู้เดียว	ส่วนได้
ยามขัดคับแค้นเหลือ	หาเพื่อน ยากเฮย
นับว่าจิตรแคบให้	เหตุรู้ ทัวกัน
	พระพจนปริชา (ม.ว.สำเร็จ)
(The Vajirayana National Library, 1914a, p. 11)	
ความประะบังเกิดขึ้น	หมู่ใคร ก็ดี
พลันแตกร้างวามี	หมู่นั้น
ความเหนียวเกิดคณใด	ในคณะ นั้นนา
จักยึดยืนตั้งหมั่น	สมัครพร้อมเพรียงเสมอ
	พระอมรสินธพ (นก)
(The Vajirayana National Library, 1914a, p. 97)	

โคลงพิพิธพากย์

ส่วนหนึ่งซึ่งประเสริฐล้ำ	ชาติรี
คือกอบกิจสามัคคี	พรักพร้อม
จิตรกายวะจมี	เมตรมุง กันแฮ
ที่ลับที่แจ้งน้อม	เสน่ห์ปลื้มสมครสมาน
	ใครดำรงอิฐด้วยปรานี
จักสปรพรความดี	ทัวถ้วน
จำเรียรุ่งเรืองทวี	ทุกคำ คินเฮย
ความเสื่อมแลทุกขล้วน	เลิกล้างมลายสูญ
	พระยาอิศรพันธุ์โสภณ (ม.ว.หนู)
(The Vajirayana National Library, 1914b, p. 33)	

จากข้างต้น กวีปลุกฝังให้ข้าราชการเห็นว่า การร่วมแรงร่วมใจกันทำงานเป็นหมู่คณะด้วยความสามัคคีย่อมดีกว่าการทำงาน “แต่ผู้เดียว” เพราะนอกจากจะเป็นประโยชน์ต่อตนเองคือแสดงถึงความเป็นผู้มีใจกว้างและมีมิตรซึ่งเป็นທີ່ปรึกษาในยาม “คับแค้น” ได้แล้ว ความสามัคคีและไมตรีจิตที่มีแก่เพื่อนร่วมงานยังเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมด้วย เพราะคุณธรรมดังกล่าวช่วยประคับประคองความสัมพันธ์ในกลุ่มผู้ร่วมงานให้ “เหนียว” แน่นและมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ปัจจัยดังกล่าวเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้งานที่ได้รับมอบหมายสำเร็จและชาติบ้านเมืองหรือ “รัฐ” ภายใต้การบริหารจัดการก็เจริญรุ่งเรืองต่อไปด้วย

แนวคิดคำสอนทั้ง 4 ประการใน*โคลงสุภาสิตใหม่ โคลงอุภัยพากย์* และ*โคลงพิพิธพากย์* มุ่งวางแนวปฏิบัติแก่สมาชิกหอพระสมุทวชิรญาณซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ราชการในสมัยรัชกาลที่ 5 ทั้งนี้การที่แนวคิดคำสอนดังกล่าวเป็นผลงานพระราชนิพนธ์และพระนิพนธ์ของกวีชั้นชั้นนำ ซึ่งมีบทบาททางการเมืองช่วงเตรียมการปฏิรูปบริหารราชการแผ่นดิน อาจพิจารณาต่อไปได้ว่า วรรณกรรมกลุ่มนี้ทำหน้าที่สื่อสารพระราชดำริและทัศนคติของชนชั้นนำเพื่อสร้างภาพลักษณ์ข้าราชการแบบใหม่ในช่วงเวลาดังกล่าวอย่างไร

4. ความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดคำสอนกับการสร้างข้าราชการแบบใหม่ในบริบทสังคมสมัยรัชกาลที่ 5

ในสมัยรัชกาลที่ 5 ระหว่างทศวรรษ 2420 – 2430 เป็นช่วงเวลาที่ทดลองระบบราชการแบบใหม่ตามแบบแผนของตะวันตกเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง เช่น การทดลองจัดตั้ง “กรม” ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของระบบราชการแบบตะวันตก, การทดลองจัดตั้งระบบราชการระดับกระทรวงก่อนเริ่มต้นกระบวนการปฏิรูประบบบริหารราชการแผ่นดินทั่วประเทศในระยะต่อมา (The Fine Arts Department, 2018b, p. 41-42) ในระยะที่ยังไม่ปฏิรูประบบราชการทั่วพระราชอาณาจักรอย่างเต็มรูปแบบ บ้านเมืองจำเป็นต้องเตรียมการจัดระเบียบการบริหารราชการส่วนกลางให้เป็นระบบที่มั่นคงและมีระเบียบปฏิบัติที่ดี ปัจจัยสำคัญของการดำเนินการดังกล่าวคือ การสร้างข้าราชการแบบใหม่ให้มีคุณลักษณะที่เหมาะสมและรับผิดชอบหน้าที่อย่างเต็มกำลังความสามารถ เนื่องจาก “ข้าราชการ” ในสมัยรัชกาลที่ 5 ถือเป็นบุคคลกลุ่มใหญ่ ที่เป็นกลไกสำคัญของบ้านเมืองทั้งทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม (Weerakiatsunthon, 2012, p. 59-64) แนวคิดคำสอนจากโคลงสุภาสิตใน*หนังสือชิวริญาณวิเศษ* จึงมีส่วนสัมพันธ์กับการสร้างข้าราชการแบบใหม่ในช่วงเตรียมการเปลี่ยนแปลงระบบราชการ เนื่องจากมีกลุ่มเป้าหมายการอ่านที่สำคัญคือ สมาชิกหอพระสมุทวชิรญาณซึ่งประกอบด้วย พระบรมวงศานุวงศ์ผู้ปฏิบัติหน้าที่ราชการและข้าราชการในราชสำนัก ดังนี้

4.1 การสร้างข้าราชการที่มีความรู้ความสามารถเพื่อรองรับการขยายตัวของระบบราชการและตำแหน่งงานที่เหมาะสม

ก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ยังไม่มีสถานศึกษาและการจัดการการศึกษาเป็นมาตรฐานอย่างชัดเจน การเลื่อนฐานะและขั้นชั้นในสังคมไทย ส่วนใหญ่มาจากการอุปถัมภ์ของผู้ใหญ่ในระบบเครือญาติและระบบศักดินา การคัดเลือกคนเข้ารับราชการในสังคมก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 จึงมิได้ยึดเอาหลักความรู้ความสามารถเป็นเกณฑ์อย่างเคร่งครัดนัก (Munsin, 1998, p. 68-69) การตั้งโรงเรียนและจัดการศึกษาตามแบบแผนตะวันตกเพื่อปรับปรุงระบบการคัดเลือกบุคคลเข้ารับราชการเริ่มเกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อผู้ที่มีความรู้ความสามารถไม่เพียงพอต่องานราชการ สยามประสบปัญหาขาดแคลนข้าราชการทุกระดับชั้น เพราะในช่วงต้นสมัยรัชกาลที่ 5 มีราษฎรเพิ่มมากขึ้น กอปรกับเริ่มดำเนินการปฏิรูประบบราชการ รัฐจึงต้องการบุคคลที่มีความรู้เข้ามาเป็นกำลังสำคัญในการดำเนินงานด้านต่าง ๆ ให้กับบ้านเมืองเพิ่มขึ้นตามไปด้วย

พระราชดำริสและประกาศเกี่ยวกับการจัดการศึกษาในช่วงต้นรัชสมัย มักจะกล่าวถึง การสนับสนุนให้บุคคลรุ่นใหม่โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มบุตรหลานของพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการเข้ามาทำงานราชการอยู่เสมอ อาทิ พระราชดำรัสตอบในการพระราชทานรางวัลนักเรียนที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ เมื่อพ.ศ.2427 สนับสนุนให้กลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์ “ส่งหม่อมเจ้าแลหม่อมราชวงศ์ซึ่งมีอายุสมควรจะเรียน” เข้าโรงเรียนและสอบไล่วิชาเพื่อคัดเลือกเข้ารับราชการ แผนการถวายตัวด้วยดอกลีไม่สู้เปี่ยมตามราชประเพณี (The Fine Arts Department, 2018b, p. 37-38) เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีความเห็นว่า การเปิดโอกาสให้บรรดาเชื้อพระวงศ์ซึ่งมีจำนวนมากได้สอบไล่วิชาเพื่อฝึกหัดราชการย่อมทำให้ได้ผู้ที่มีความรู้ความสามารถและมีชาติตระกูลดีเข้ามาทำงานเพื่อประโยชน์ของแผ่นดิน นอกจากบรรดา “หม่อมเจ้าแลหม่อมราชวงศ์” ซึ่งควรจะต้องเข้าเรียนแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนับสนุนให้บุตรข้าราชการทั่วไปได้มีโอกาสเข้ารับราชการด้วย ดังปรากฏใน ประกาศให้กุลบุตรข้าราชการเข้ารับราชการตามออฟฟิศต่าง ๆ แนวพระราชดำริเกี่ยวกับเกณฑ์การคัดเลือกบุคคลเข้าทำงานราชการในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงมิได้พิจารณา “ชาติตระกูล” ตามลักษณะการสืบทอดตำแหน่งราชการแต่เดิมเท่านั้น แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงปรับปรุงระบบการคัดเลือกข้าราชการ โดยเสนอให้พิจารณาความรู้ความสามารถที่เหมาะสมกับตำแหน่งด้วยการมีวิชาความรู้จึงถือเป็นคุณสมบัติสำคัญของข้าราชการใหม่และการปรับตำแหน่งข้าราชการในยุคสมัย (Office of His Majesty's Principal Private Secretary, 1998, p. 1066) ทั้งนี้ พระราชดำริดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดคำสอนเกี่ยวกับการศึกษาในเรื่องโคลงสุภาสิตใหม่ โคลงอุภัยพากย์ และโคลงพิพิธพากย์ ซึ่งกวีชี้ให้เห็นว่า ความรู้เป็นตัวแปรสำคัญในการเลื่อนระดับฐานะทางเศรษฐกิจและสถานภาพในสังคมสมัยรัชกาลที่ 5

แนวคิดคำสอนเรื่องการเห็นคุณค่าของการศึกษาและการมีความรู้เพื่อพัฒนาตนเองจึงมีบทบาทในการส่งเสริมแนวพระราชดำริเรื่องการจัดการศึกษาเพื่อเตรียมบุคลากรมารองรับการขยายตัวของระบบราชการสมัยใหม่ เพื่อให้บรรดาข้าราชการตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาและพัฒนาตนเองเป็นข้าราชการรุ่นใหม่ที่มีความรู้เหมาะสมกับตำแหน่งหน้าที่ในราชการมากขึ้น

4.2 การสร้างข้าราชการที่มีบุคลิกสง่างาม ซื่อสัตย์จงรักภักดี และมีลักษณะเป็นสุภาพชน

หลังจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเริ่มมีอำนาจในการปกครองบ้านเมืองอย่างสมบูรณ์ตามพระราชประเพณีเมื่อ พ.ศ.2416 พระองค์ทรงตั้งอำนาจกลับคืนจากกลุ่มขุนนางด้วยการเตรียมปฏิรูประบบบริหารราชการแบบใหม่ และมอบหมายให้บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์หรือขุนนางรุ่นใหม่ที่ได้รับการศึกษาแบบตะวันตกเข้ามาทำหน้าที่บริหารราชการแผ่นดินในแต่ละหน่วยงาน กระบวนการดังกล่าวยังรวมถึงการปรับเปลี่ยนลักษณะท่าทีของมูลนายที่มีอำนาจเหนือราษฎรตามโครงสร้างสังคมระบบศักดินาให้กลายเป็นผู้มีศีลธรรม ทำหน้าที่ดูแลและจับทุกขรื้อนของราษฎรและปฏิบัติกับราษฎรอย่างละมุนละม่อมเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน (Damrong Rajanupab, 1931, p. 1) สาเหตุเพราะในสมัยรัชกาลที่ 5 ปัญหาสำคัญที่ราษฎรมักจะร้องเรียนต่อสื่อมวลชนและราชสำนักคือ ปัญหาข้าราชการใช้อำนาจอย่างไม่เป็นธรรม ข้าราชการที่เป็นนายเงินหรือนายทาสกดขี่ทำร้ายทาสเกินกว่าเหตุ เช่น “คำร้องทุกข์” ของราษฎรที่เขียนจดหมายร้องเรียนความผิดของข้าราชการในหนังสือพิมพ์สยามสมัย ของหมอสmith (Smith, 2008, p. 115,125,135,195) และ “การทุลเกล้าถวายฎีกา” ของราษฎรในราชกิจจานุเบกษารัชกาลที่ 5 จ.ศ.1248 - จ.ศ.1250 ส่วนใหญ่เป็นข้อร้องเรียนและแจ้งคดีความข้าราชการข้อหาทุจริต ฉ้อโกงหรือใช้อำนาจหน้าที่ข่มเหงราษฎร (The Ministry of Foreign Affairs, 2006, p. 21, 165-168)

กระบวนการตั้งอำนาจจากขุนนางกลับคืนสู่สถาบันพระมหากษัตริย์ทำให้ชนชั้นนำในสมัยรัชกาลที่ 5 ยังคงต้องการข้าราชการที่ซื่อสัตย์และจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ตามอุดมคติคำสอนข้าราชการแบบเดิมอยู่ แนวคิดคำสอนเรื่องความซื่อสัตย์สุจริตและความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์จากโคลงสุภาสิตในหนังสือวรรณวิเศษ จึงมีบทบาทผลิตซ้ำอุดมคติข้าราชการแบบเดิมเพื่อรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางและส่งเสริมให้ระบบราชการแบบใหม่ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ การกล่อมเกล่าวัดธรรมทางความคิดของกลุ่มข้าราชการให้จงรักภักดีและเห็นความสำคัญของการเป็นข้าแผ่นดินในรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ย่อมทำให้เสถียรภาพในการปกครองและการรวมศูนย์อำนาจมีความมั่นคงขึ้น

นอกจากนี้ ข้าราชการยุคใหม่ยังจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนภาพลักษณ์ให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมยุคปรับปรุงบ้านเมืองให้ทันสมัยด้วย เช่น การดูแลบุคลิกภาพ การแต่งกายสุภาพเรียบร้อย ไม่ประพฤติผิดศีลธรรม มีกิริยานุ่มนวลอ่อนโยน และยินดีปกป้องดูแลผู้ที่อ่อนแอกว่าตน เนื่องจากคุณสมบัติดังกล่าวเป็นลักษณะของสุภาพชนตามคติสุภาพบุรุษยุควิคตอเรียน (Gentleman) ซึ่งเป็นที่นิยมในตะวันตกช่วงศตวรรษที่ 18 (Kittimahacharoen, 2020, p. 284) กวีชนชั้นนำสยามในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่มีโอกาสได้สัมผัสกับวัฒนธรรมตะวันตกเป็นกลุ่มแรกจึงน่าจะได้รับอิทธิพลจากแนวคิดดังกล่าวและเลือกถ่ายทอดคำสอนเกี่ยวกับมารยาทและความประพฤติให้แก่สมาชิกของพระสมุทวชิรญาณเพื่อแสดงความเป็นอารยชน

แนวคิดคำสอนเรื่องการรักษาบุคลิกให้สง่างามและวางตัวต่อผู้ได้ปกครองอย่างเหมาะสมในโคลงสุภาสิตในหนังสือวรรณคดี จึงมีบทบาทด้านการปรับเปลี่ยนภาพลักษณ์และลักษณะการทำงานของข้าราชการยุคใหม่ จากขุนนางที่มีสิทธิเหนือประชาชนอย่างชัดเจนเป็นข้าราชการผู้มีไมตรีจิตและปฏิบัติตนต่อราษฎรอย่างละมุนละม่อม นอกจากนี้ การสร้างภาพลักษณ์ข้าราชการแบบใหม่ให้มีลักษณะสอดคล้องกับค่านิยมเรื่องสุภาพบุรุษอันเป็นเครื่องแสดงความเป็นอารยชน ยังแสดงให้เห็นความพยายามสร้างภาพลักษณ์ที่ทันสมัยให้แก่สยามในช่วงหัวเลี้ยวสู่ความเป็นสมัยใหม่ด้วย

4.3 การสร้างข้าราชการที่มีความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนร่วมงานและทำงานร่วมกันได้

ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นช่วงที่เริ่มนำระบบการทำงานแบบเต็มเวลาในออฟฟิศหรือสำนักงานมาใช้ในระบบราชการเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.2418 ทำให้ลักษณะการทำงานราชการเริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม จากการว่าราชการบ้านเมืองที่บ้าน การเสนอราชการและรับคำสั่งขุนนางข้าราชการที่บ้านเปลี่ยนเป็นการจัดระเบียบในสำนักงานตามแบบออฟฟิศในตะวันตกขึ้น กำหนดให้ข้าราชการตั้งแต่เสนาบดีลงมาต้องไปทำงานที่สำนักงานตามเวลาราชการ (Damrong Rajanupab, 2002, p. 35-36) นอกจากนี้ ในระหว่างทศวรรษ 2420 – 2430 การทดลองระบบราชการแบบใหม่อยู่ในระยะแรกเริ่ม ระบบราชการต่าง ๆ จึงยังไม่มีโครงสร้างการบริหารชัดเจน ปัญหาหลักเกี่ยวกับการดำเนินงานต่าง ๆ คือ ผู้ที่มีความรู้ความสามารถเหมาะสมกับระบบราชการสมัยใหม่ยังมีจำนวนน้อย แต่ละหน่วยงานยังต้องอาศัยพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการที่มีความรู้ความสามารถเข้ามาทำงานร่วมกันเพื่อให้ระบบงานราชการดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ ก่อนขยายการบริหารจัดการออกไปยังหัวเมืองต่าง ๆ

ปริมาณงานราชการแผ่นดินที่เพิ่มขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 และการเริ่มกำหนดภาระความรับผิดชอบต่องานราชการในระบบออฟฟิศแบบตะวันตก ทำให้ข้าราชการในรัฐสมัยใหม่จำเป็นต้องมี

ความสัมพันธ์ที่ดีทั้งกับผู้ใหญ่ ผู้ที่เสมอกัน และผู้น้อย เพราะต้องทำงานประสานกับผู้อื่น แบ่งงานกันทำและช่วยราชการในส่วนที่เป็นปัญหาสำคัญแม้จะมีใช้ส่วนที่ตนรับผิดชอบโดยตำแหน่ง ความคาดหวังดังกล่าวสอดคล้องกับทัศนะของกวีชนชั้นนำผู้นิพนธ์โคลงสุภาษิตในหนังสือวชิรญาณวิเศษ ซึ่งปลูกฝังข้าราชการให้เห็นประโยชน์ของความสามัคคีและการร่วมแรงร่วมใจกันทำงานเป็นหมู่คณะ

แนวคิดคำสอนเรื่องความสามัคคีและการรักษาความสัมพันธ์ที่ดีในหมู่คณะจึงมีบทบาทส่งเสริมสำนึกความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และการแสดงความรับผิดชอบร่วมกันในกลุ่มข้าราชการ เพื่อให้การดำเนินงานในส่วนงานต่าง ๆ ราบรื่นขึ้น นอกจากนี้ ประโยชน์ของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นยังช่วยพัฒนาระบบราชการให้ก้าวหน้าและสนับสนุนการกระจายภาระงานซึ่งเป็นการถ่วงดุลอำนาจของข้าราชการผู้บัญชาการแต่ละส่วนงานได้อีกทางหนึ่ง

จากบทบาททั้ง 3 ประการ จะเห็นได้ว่าแนวคิดคำสอนในโคลงสุภาษิตในหนังสือวชิรญาณวิเศษสัมพันธ์กับการสร้างข้าราชการสมัยใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5 โคลงสุภาษิตในหนังสือวชิรญาณวิเศษจึงนับเป็นวรรณกรรมคำสอนที่ทำหน้าที่สื่อสารแนวพระราชดำริและทัศนะของชนชั้นนำสยามแก่กลุ่มผู้ปฏิบัติหน้าที่ราชการในสมัยรัชกาลที่ 5 เพื่อความเข้าใจต่อแนวทางการพัฒนาตนเองให้สอดคล้องกับอุดมการณ์ทางการเมืองและบริบทสังคมซึ่งอยู่ในระยะเตรียมการปฏิรูประบบบริหารราชการแผ่นดิน

สรุปและอภิปรายผลการศึกษา

โคลงสุภาษิตใหม่ โคลงอุภัยพากย์ และโคลงพิพิธพากย์ ในหนังสือวชิรญาณวิเศษ เป็นผลงานพระราชนิพนธ์และพระนิพนธ์ของกวีชนชั้นนำสยาม ซึ่งมีบทบาทในการวางระเบียบปฏิบัติที่ดีให้แก่พนักงานในระบบราชการแผ่นดินแบบใหม่ และสร้างความศรัทธาในเชื่อถือของรัฐให้ราษฎรเกิดความไว้วางใจก่อนดำเนินการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงระบบการบริหารราชการด้านอื่น ๆ ตามอย่างตะวันตก

ปัจจัยด้านการเมืองการปกครองและวิทยาการด้านการพิมพ์ที่ก้าวหน้า ทำให้การสร้างและการเผยแพร่โคลงสุภาษิตในหนังสือวชิรญาณวิเศษแตกต่างไปจากยุคก่อนหน้า เช่น การสร้างงานโดยระบุชื่อและบรรดาศักดิ์ไว้กำกับไว้ในโคลงทุกบท การถ่ายทอดคำสอนแก่ผู้อ่านในรูปแบบสื่อสิ่งพิมพ์ นอกจากนี้การสร้างและการเผยแพร่โคลงสุภาษิตใหม่ โคลงอุภัยพากย์ และโคลงพิพิธพากย์ ยังแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มผู้สร้างงาน ตัวบทวรรณกรรม และกลุ่มผู้อ่าน กล่าวคือ กวีส่วนใหญ่เป็นผู้มีบทบาทสำคัญทางการ

เมืองการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 ทั้งฝ่ายอาณาจักรและศาสนจักร รวมกลุ่มกันแต่งผลงาน เผยแพร่ภายใน กลุ่มกวีและสนทนาร่วมกันเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น หลังจากนั้น กลุ่มกวีและคณะกรรมการบริหารหอ พระสมุดวชิรญาณเป็นผู้ประเมินคุณค่าและแก้ไขเรื่องก่อนพิมพ์เผยแพร่แก่กลุ่มผู้อ่าน ซึ่งประกอบด้วย พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการที่เป็นสมาชิกหอพระสมุดวชิรญาณ

การสร้างและการเผยแพร่*โคลงสุภาษิตใหม่ โคลงอุภัยพากย์* และ*โคลงพิพิธพากย์* ในหนังสือ*วชิรญาณวิเศษ* จึงมิใช่เพียงกิจกรรมบันเทิงผ่อนคลายอารมณ์ของกวีชนชั้นนำและการถ่ายทอดคำสอนจริยธรรมตามหลัก พระพุทธศาสนา แต่กระบวนการสร้างผลงานแสดงให้เห็นการใช้วรรณกรรมเป็นเครื่องมือกล่อมเกลาสังคม เมื่อกวีชนชั้นนำซึ่งมีบทบาทเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาและการบริหารราชการได้ร่วมกันกำหนดบทบาท หน้าที่ของข้าราชการยุคใหม่ภายหลังจากอำนาจทางการเมืองของสยามกลับมาอยู่ภายในพระราชอำนาจของ รัชกาลที่ 5 และพระบรมวงศานุวงศ์ตามกฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์อย่างสมบูรณ์

แนวคิดคำสอนจาก*โคลงสุภาษิตใหม่ โคลงอุภัยพากย์* และ*โคลงพิพิธพากย์* ในหนังสือ*วชิรญาณวิเศษ* สะท้อนให้เห็นว่า คุณลักษณะของข้าราชการสมัยใหม่ควรประกอบไปด้วย 1) การมีความรู้เหมาะสมกับการ เตรียมขยายตำแหน่งงานต่าง ๆ ในระบบราชการ 2) การมีบุคลิกภาพที่สง่างาม สุภาพและไม่มีเมตตาต่อ ผู้ใต้ปกครองตามลักษณะของอารยชน และ 3) การมีใจกว้างและทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยความปรองดอง สามัคคี ขณะเดียวกันข้าราชการสมัยใหม่ก็ยังคงต้องซื่อสัตย์สุจริตและจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ตามอุดมคติแบบเดิมอยู่ด้วย

ผลการศึกษาข้างต้นเป็นการศึกษางานวรรณกรรมคำสอนที่เสนอให้เห็นบทบาทของวรรณกรรมที่มี การเคลื่อนไหวเป็นพลวัตโดยปรับไปตามสภาพสังคม ทั้งในมิติด้านการสร้างและการเผยแพร่โคลงสุภาษิตซึ่ง มีผลมาจากแนวคิดวิทยาการแบบตะวันตก เช่น การรวมกลุ่มจัดตั้งหอพระสมุดวชิรญาณในหมูชนชั้นนำ ตามลักษณะสโมสร มีวิธีการสร้างงานโดยการสนทนากลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประเมินคุณค่า ตลอดจนการพิมพ์หนังสือเผยแพร่แนวคิดคำสอนในระบบสมาชิก ในมิติด้านความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิด คำสอนกับสังคม *โคลงสุภาษิตใหม่ โคลงอุภัยพากย์* และ*โคลงพิพิธพากย์* เป็นตัวบทวรรณกรรมคำสอนที่มุ่ง ถ่ายทอดคุณลักษณะของข้าราชการในสังคมสมัยใหม่ เนื่องจากข้าราชการถือเป็นกลุ่มบุคคลสำคัญในการ ประสานความร่วมมือระหว่างรัฐกับราษฎรและสนับสนุนการดำเนินการปฏิรูประบบการบริหารราชการ แผ่นดินจากรูปแบบของระบบจารีตนิยมไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ตามแบบแผนของโลกตะวันตก นอกจากนี้ ผลการศึกษายังสะท้อนให้เห็นกระบวนการรักษาอำนาจทางการเมืองการปกครองของชนชั้นนำ ซึ่งไม่เพียงแต่ ให้ความสำคัญกับการปรับเปลี่ยนระบบ และรูปแบบเชิงโครงสร้างให้ทันสมัยตามอย่างตะวันตกเท่านั้น แต่ยังให้ความสำคัญกับการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมทางความคิดเพื่อเป็นแบบแผนสำหรับการปฏิบัติราชการ

เพื่อรับใช้บ้านเมือง เนื่องจากข้าราชการในช่วงแรกของการสร้างระบบราชการแบบใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้นหมายถึงเจ้านายที่ทรงปฏิบัติหน้าที่ราชการและบรรดาข้าราชการทุกระดับ การปฏิรูปบ้านเมืองซึ่งต้องอาศัยกำลังคนที่มีคุณภาพจึงจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนลักษณะท่าที “คนของรัฐ” ให้เหมาะสม คือ ปรับเปลี่ยนลักษณะ “ข้าราชการปกครอง” ซึ่งเป็นมูลนายที่มีสิทธิเหนือราษฎรด้วยระบบอุปถัมภ์และตำแหน่งหน้าที่ตามระบบศักดินาให้กลายมาเป็น “ข้าราชการพลเรือน” ผู้รู้จักสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ในหมู่ข้าราชการตระหนักในหน้าที่ผู้ทำงานแทนพระมหากษัตริย์ โดยใช้ความรู้ความสามารถทำนุบำรุงราษฎรให้อยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข ทั้งนี้ การสร้างและการเผยแพร่โคลงสุภาสิตในหนังสือขนิษฐาภินิหาร ในช่วง พ.ศ.2420 – พ.ศ.2430 นับว่ามีส่วนช่วยให้การสร้างข้าราชการแบบใหม่และการจัดระเบียบระบบราชการภายในส่วนกลางก้าวหน้าและประสบผลสำเร็จ กระทั่งในเวลาต่อมา รัฐสามารถขับเคลื่อนกระบวนการปฏิรูประบบราชการจากส่วนกลางออกไปยังหัวเมืองทั่วพระราชอาณาเขตได้

Reference

- Chitsanga, T. (2009). *Vajirayanna and the pursuit of knowledge of Siamese elites*. (Master's thesis). Chulalongkorn University, Bangkok, Thailand.
- Damrong Rajanupab, H.R.H. Prince. (1931). *Owat khong senabodi krasuang mahatthai somdet phrachao borom wongsa thoe kromphraya Damrongrajanuphap song phraniphon muea, 121 Thai minor Era, 2445 BE* [The Minister of Interior's teaching, His Royal Highness Prince Damrongrajanuphap, written in 1902].Phranakhon: Sophon phiphatnakorn.
- Damrong Rajanupab, H.R.H. Prince. (1986). *Cheevit lae ngan khong Sunthorn Phu* [Life and works of Sunthorn Phu]. (13th ed.). Bangkok: Kurusapa Business Organization.
- Damrong Rajanupab, H.R.H. Prince. (2002). *Thesa Phiban* [Local administration]. Bangkok: Matichon.
- Kittimahacharoen, S. (2020). *Siam Gentleman* ["Gentleman" in the literary works of King Rama VI and Sriburapha]. Bangkok: Matichon.
- Munsin, W. (1998). *Muea roem patirup kansueksa nai samai ratchakan thi 5 ratchakan thi 7* [The Educational reform from the reign of King Rama V to King Rama VII]. Bangkok: 2020 World Media.
- Narathip Praphanphong, H.R.H. Prince. (1893). *Prakat hoprasamut Vajirayana wa duai ham mihai phu dai khat lok rueang tang tang chak nangsuephim Vajirayana pai long phim roso 111* [Announcement of the Vajirayana National Library on prohibiting anyone from copying various stories from the Vajirayana newspaper to print in 1893.] In *Prachum kotmai pracham sok lem 13 roso 110 thueng 111* [A collection of annual legal, Volume 13, 1892-1893] (p.132). N.p.: n.p.
- Office of His Majesty's Principal Private Secretary. (1998). *Kotmai nai ratchakan thi 5 lem 3* [The law during the reign of King Rama V, Volume 3]. (2nd ed.). Bangkok: Amarin Printing and Publishing.

- Princess Maha Chakri Sirindhorn Foundation. (2010). *Nama Nukrom Wannakadeethai Chut thee song Chue Phu Taeng* [Thai Literature Dictionary, Volume 2 Author's name]. Bangkok: Nanmeebooks Publications.
- Sattayanurak, A. (1995). *Kan plian plaeng Lokkathat khong Chonchan phunam thai thang tae ratchakan thi 4 – phorso 2475* [The change in worldviews of the Thai elite from the reign of King Rama IV until 1932]. Bangkok: Chulalongkorn University Printing House.
- Smith, S. (2008). *Chotmai het sayam samai lem thi 4, 1247 Thai minor Era* [Chronicle of Thai history in the reign of King Rama V, Volume 4, 1885]. (2nd ed.). Bangkok: Cultural Affairs Association.
- Suksai, P. (2007). *Rajavasti: Vidhurapandita's precepts for courtiers derived in Thai didactic literature*. (Master's thesis). Silpakorn University, Bangkok, Thailand.
- Tapaneeyakorn, Y. (1979). *The Evolution of Thai Medicine from its beginning until the end of the reign of King Chulalongkorn*. (Master's thesis). Chulalongkorn University, Bangkok, Thailand.
- The Fine Arts Department. (2018a). *Klong Lokkanit Chamlaeng lae Klong Lokkanit* [A mocking didactic text of King Vajiravudh and a didactic text composed by Krom Phraya Dechadisorn]. Bangkok: Office of Literature and History.
- The Fine Arts Department. (2018b). *Phraratchadamrat nai Phrabatsomdet Phra Chunlachomklao chaoyuhua, 2417-2453 BE* [The royal speeches of King Chulalongkorn, 1874 -1910] (3rd ed.). Bangkok: Office of Literature and History.
- The Ministry of Foreign Affairs. (2006). *Ratsadon thunklao thawai dika* [The people's petitions.] In *Ratchakitchanubeksa ratchakan thi 5 lem 5 phaen thi 20, 1246 –1250 Thai minor Era* [Thai Government Gazette during the reign of King Rama V, Vol. 5 20th Sheet, 1884 - 1888] (p. 21, 165-168). (2nd ed.). Bangkok: Tonchabap.
- The Vajirayana National Library. (1885). *Banchee Samachik Lae Kammasamphathik tae pee chulasakkaraj 1243 -1248 lae Banchee Nangsue thai rueng thang nang nai Hor Phrasamut*

Vajirayana [The Member lists and The Book lists of The Vajirayana National Library in 1243 –1248 Thai minor Era]. (1885). Phranakhon: Kammasamphathik Sapha.

The Vajirayana National Library. (1914a). *Khleng Uphaiphak* [The proverbial poems describe only one thing]. (2nd ed.). Phranakhon:Thai

The Vajirayana National Library. (1914b). *Khlengsuphasit Phiphitphak* [The proverbial poems describe two things]. (2nd ed.). Phranakhon: Sophonphiphatnakorn.

The Vajirayana National Library. (1920). *KhlengsuphasitchaonaiPhraratchaniphon lae Phraniphon song muea nai ratchakan thi 5* [The proverbial poems composed by the royal family of King Rama V]. (3rd ed.). Phranakhon: Sophonphiphatnakorn.

Weerakiatsunthon, T. (2012). Darunowat: Phap sathon prawattisat ton ratchasamai Phrabat somdet PhraChunlachomklaochaoyuhua, 1868- 1885 [Darunowat newsletters: A reflection on the history of the early reign of King Chulalongkorn]. In *100 Ekkasan samkhan sap sara prawattisat thai lamdap thi 21* [A special collection of Thai history documents, Volume 21] (p. 43 - 132). Phongsiphian, W. (ed.). Bangkok: Sakdisopha Printing.

Weesakun, B. (1976). Civil servants in the monarchy regime: a case study of the recruitment of civil servants. *Social Science Journal*, 13 (4), 1-19.

Yanprathip, T. (1989). *Wannakam Phrabatsomdet PhraChunlachomklaochaoyuhua* [Literary Works of King Chulalongkorn]. Bangkok: Ramkamhaeng University.

ภาคผนวกบทความ

รายการอ้างอิงภาษาไทย

- ธนพงศ์ จิตต์สง่า. (2552). “วชิรญาณ” กับการแสวงหาความรู้ของชนชั้นนำของสยาม พ.ศ. 2427-2448. (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ, ประเทศไทย.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า กรมพระยา. (2474). โอวาทของเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงพระนิพนธ์เมื่อ ร.ศ.121 (พ.ศ.2445). พระนคร: โสภณพิพรรฒนาการ.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า กรมพระยา. (2529). ชีวิตและงานของสุนทรภู่. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพฯ: องค์การคำของคุรุสภา.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า กรมพระยา. (2545). เทศาภิบาล. กรุงเทพฯ: มติชน
- กิตติมหาเจริญ, สหะโรจน์. (2563). สยามเย็นเดลิแมน. กรุงเทพฯ: มติชน.
- มูลศิลป์, วุฒิชัย. (2541). เมื่อเริ่มปฏิรูปการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 – รัชกาลที่ 7. กรุงเทพฯ: 2020 เวิลด์ มีเดีย จำกัด.
- นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. (2436). ประกาศขอพระสมุทวชิรญาณว่าด้วยห้ามมิให้ผู้ใดคัดลอกเรื่องต่าง ๆ จากหนังสือพิมพ์วชิรญาณ ไปลงพิมพ์ ร.ศ.111. ใน ประชุมกฎหมายประกาศเล่ม 13 ร.ศ.110 – 111 (หน้า 132). ม.ป.ท.: ม.ป.พ.
- สำนักราชเลขาธิการ. (2541). กฎหมายในรัชกาลที่ 5 เล่ม 3. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง.
- มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา. (2555). นามานุกรมวรรณคดีไทย ชุดที่ 2 ชื่อผู้แต่ง. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์.
- สัตยานุรักษ์, อรรถจักร์. (2538). การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทย ตั้งแต่ รัชกาลที่ 4 – พ.ศ.2475. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมิท, ซามูเอล เจ. (2551). จดหมายเหตุสยามสมัย เล่มที่ 4 จ.ศ.1247. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สมาคมกิจวัฒนธรรม.

สุกใส, พอพล. (2550). “ราชวีสดี”: คำสอนของวิสุทธิบัณฑิตสำหรับข้าราชการที่สืบทอดอยู่ในวรรณกรรมคำสอนของไทย. (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ, ประเทศไทย.

ตปนิยากร, ยุวดี. (2522). วัฒนาการของการแพทย์ไทยตั้งแต่สมัยเริ่มต้นจนถึงสิ้นสุริยราชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ, ประเทศไทย.

กรมศิลปากร. (2561ก). โคลงโลกนิติและโคลงโลกนิติจำแลง. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์.

กรมศิลปากร. (2561ข). พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2417-2453). (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์.

กระทรวงการต่างประเทศ. (2549). ราชบรรพตเกล้าฯ ถวายฎีกา ใน ราชกิจจานุเบกษา รัชกาลที่ 5 เล่ม 5 แผ่นที่ 20 จ.ศ.1250 (น. 21, 165-168). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ต้นฉบับ.

หอพระสมุดวชิรญาณ. (2428). บัญชีสมาชิกแลกรรมสัมปาทิกแต่ปีจุลศักราช 1243-1248 แลบัญชีหนังสือไทยเรื่องต่าง ๆ ในหอพระสมุดวชิรญาณ. พระนคร: กรรมสัมปาทิกสภา.

หอพระสมุดวชิรญาณ. (2457ก). โคลงอุภัยพากย์. พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร: ไทย.

หอพระสมุดวชิรญาณ. (2457ข). โคลงสุภาสิตพิพิธพากย์. พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร: โสภณพิพรรฒธนากร.

หอพระสมุดวชิรญาณ. (2463). โคลงสุภาสิตเจ้านาย พระราชนิพนธ์และพระนิพนธ์ ทรงเมื่อในรัชกาลที่ 5. พิมพ์ครั้งที่ 3. พระนคร: โสภณพิพรรฒธนากร.

วีรเกียรติสุนทร, ธิษณา. (2555). ดร.โผนวาท: ภาพสะท้อนประวัติศาสตร์ต้นรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ค.ศ.1868 - 1885). ใน 100 เอกสารสำคัญสรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย ลำดับที่ 21 (น. 43-132). พงศ์ศรีเพียร, วินัย (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ: ศักติโสภาคการพิมพ์.

วิสกุล, บุญวัฒน์. (2519). ข้าราชการไทยในระบบราชาธิปไตย: ศึกษาเฉพาะกรณีเรื่องการคัดเลือกบุคคลเข้ารับราชการ. วารสารสังคมศาสตร์, 13 (4), 1-19.

ญาณประทีป, ทวีศักดิ์. (2532). วรรณกรรมพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.